

14. Vajdasági Magyar Tudományos Diákköri Konferencia (VMTDK)
Szabadka, 2015. november 13–15.

A KÖZNEVELÉSI- ÉS A FELSŐOKTATÁSI TEHETSÉGGONDOZÁS KÖZÖS PONTJAI

Szerző:

Szabó János

Pécsi Tudományegyetem, Pszichológia Doktori Iskola II. év

Témavezető:

Dr. Bálint Ágnes egyetemi adjunktus,

Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Neveléstudományi Intézet, Nevelés- és Oktatásméleti Tanszék

Bevezetés

Tanulmányomban megpróbálom összegyűjteni átfogó jelleggel, melyek azok a lehetőségek és problémák, melyek hangsúlyosak a köznevelési tehetségfejlesztés terén, ugyanakkor a felsőoktatási tehetségfejlesztés terén is relevánsak. Ezek a koncepciók – melyeket a dolgozatban felvázolok - a felsőoktatás lehetséges és ígéretes kutatási, fejlesztési területei lehetnek a közeljövőben.

A magyar tehetségfejlesztés nemzetközi szinten elismert, amely a témában rendelkezésre álló szakirodalom terén tükröződik is. Neves, nemzetközileg elismert kutatók (például 2012-ben Csermely Pétert választották az Európai Tehetségtanács elnökévé), igen tág perspektíva a téma szakirodalmában (neurológia, pszichopatológia, szociológia), számos sikeres és változatos tehetségfejlesztő program, valamint a tehetséggondozás folyamatos integrációja a pedagógusképzésbe: többek között ezek igazolják a hazai tehetségfejlesztés sikerét. Azonban ezek nagyjából a köznevelésben vannak jelen, és kevésbé a felsőoktatás terén. Ez természetes, hiszen abban egyetértenek a tehetségfejlesztés kutatói, szakértői, hogy minél korábban kezdik el a gyermek fejlesztését a megfelelő módon, annál sikeresebb lesz a továbbiakban. Ez gyakran emlegetett paradigma - különösen a sporttehetségek – esetében.

A felnőttkori tehetséggondozás már kevésbé a diagnosztikáról, sokkal inkább a már meglévő eredmények értékeléséről szól. Habár felnőttkorban olyan új tehetségterületek is felbukkanhatnak, melyekre még gyermekkorban nem utalt semmilyen jel. (Dávid és mtsai, 2014) A felnőttkori tehetséggondozásnak egyrészt abban van szerepe, hogy a tehetségek ne kallódjanak el. (Balogh, Mező, Kormos, 2014) Másrészt pedig a tehetségdiagnosztika terén rendelkezésünkre álló eszközökkel csak a tehetséges gyerekek szűk kerete azonosítható, diagnosztizálható. Ez egyrészt a gyermekek változatos fejlődési környezete miatt van, másrészt a tehetséges gyerekeknek gyakran kiegyensúlyozatlan a képességstruktúrája, ami azt jelenti, hogy teljesítményük ingadozó a különböző képességteszteken (szórt profil). (Gyarmathy 2003) Ezáltal a felsőoktatási tehetségfejlesztés egy újabb lehetséges színtér a tehetség azonosítására (elsősorban tudományos tehetségek).

A felsőoktatással kapcsolatos tehetséggondozási formák többféle módon érhetők el a hallgatók számára. Vannak olyan programok, lehetőségek, melyek a középiskolásokat célozzák meg, és – mint a középiskolai tehetségfejlesztés folytatásaként – kíséri a hallgatót az egyetemi tanulmányok alatt (például a Szinapszis-mentroprogram, vagy a szakkollégiumok külön programjai). Ezek leginkább mentor-tutor rendszer alapon segítik a diákokat. A felsőoktatási tehetségfejlesztő programok (pl: DETEP, Kerpel, SZTEhetségpont) és a szakkollégiumok új lehetőséget jelentenek az egyetemi hallgatók számára bekapcsolódni a tudományos munkába, a tanulmányok kiegészítésére, valamint a szakmai fejlődésre. A

tehetségfejlesztés eme szinterein a hallgatók eddig nem ismert erősségei is megnyilvánulhatnak: Többek között kialakulhat erős szakmai identitás, kutatás iránti motiváció, sőt, még érdeklődés is eddig idegennek vélt tudományterületek iránt. Egyszóval a felsőoktatási tehetségfejlesztés új utakat is megnyit a tehetséggondozásban, azon túl, hogy segíti a tehetségeket az úton, melyen elindultak.

Elméleti dolgozatomban sorra veszem a köznevelésben kutatott főbb témákat, melyek felsőoktatási keretek között is értelmezhetőek, ezáltal a felsőoktatási tehetségfejlesztésről is átfogóbb képet kapunk. Továbbá releváns empirikus kutatásokkal is alátámasztom a tehetségfejlesztés témaköreit mind a felsőoktatás területén, mind pedig a köznevelésben.

Lehetőségek a tehetségfejlesztés különböző (oktatási) szinterein

Minél korábban kezdődik a tehetségfejlesztés, annál eredményesebb: már a kezdetektől fogva vannak olyan tényezők, melyek kanalizálhatják a tehetség kibontakozását. Többek között itt az első szocializációs környezetre (a családra) kell gondolni. A korai évek egyrészt az idegrendszeri fejlődés szempontjából meghatározóak, másrészt a nevelés hatása ebben az életkorban igen befolyásoló erejű a személyiségfejlődésben. A tehetség jelei már ebben az életkorban is megnyilvánulhatnak: a kíváncsiság, a kérdések áradta, a kezdeményezőkézség mind-mind utalhat arra, hogy a gyermek a későbbiek során tág perspektívában szeretné megismerni a világot, szeretne szert tenni minél nagyobb tudásra. A szülők gyakran nem tudják, hogy az ilyen gyermekek esetében milyen nevelési attitűdöt érdemes követni. Pedig a fejlődéslélektan területén a már-már közhelynek számító „korai elfogadó környezet” ebben az esetben is – csakúgy, mint bármely gyermek esetében – kulcsfontosságú. (Dudás és mtsai, 2014) A teljesítményorientált, túlzott elvárásokat támasztó család viszont nem tesz jót a gyermekkel, ami főleg a későbbiek során nyilvánul meg (serdülőkor, fiatalkor). A hátrányos helyzetű gyermekek szintén igen nehéz helyzetben vannak a tehetségük kibontakoztatásának szempontjából (lásd: „Hátrányos helyzetű tehetséggondozás” fejezet). Számukra a szülők kevés fejlődési lehetőséget tudnak biztosítani, illetve van, hogy még a minimálisan elfogadható életkörülményeket sem tudják megadni nekik. Ez még a normál fejlődést is akadályozza, nemhogy a tehetség megnyilvánulását, kibontakozását.

Szerencsére a hazai tehetségfejlesztésben minden új szintéren, oktatási intézményben vannak már lehetőségek, melyek segítik a hátrányos helyzetű tehetséges gyerekeket. Hazánkban nem egy hátrányos helyzetű kistérség általános iskoláját mentette meg már valamilyen tehetséggondozó program. Talán a legismertebb példa a helyőkeresztúri IV. Béla Általános Iskola, ami az ország minden pontjáról vonzza az érdeklődő szakembereket

(pedagógusok, szociológusok, pszichológusok, stb.). Több online cikkben is a „helyőkeresztvári csoda” titulust kapta.

A középiskolai tehetségfejlesztés színterén az Arany János Tehetséggondozó programot említeném meg példának, amelyhez az ország számos pontjáról csatlakoztak középiskolák (Debrecen, Mezőberény, Pécs, stb.). A program célja, hogy a hátrányos helyzetű gyerekek a kiváló minőségű oktatás mellett a szórakozásra, a közösségi életre is kapjanak lehetőséget. Ezért szerveznek számukra sportprogramokat, kirándulásokat, tanulmányutakat, továbbá anyagilag is támogatják őket, ha nem is feltétlen pénzben. Az Arany János Tehetséggondozó Programban tanuló diákok vizsgálata egy aktuális kutatási téma, hiszen a Magyar Pszichológiai Társaság Nagygyűlésén 2014-ben több előadástémában is megjelent. Továbbá igen pozitív eredményekkel kecsegtet: Nemcsak a tanulmányai eredményeik, hanem az élnhatóságuk is jobb társaikénál, valamint motiváltabbak az önfejlesztésre. (Bíró és mtsai, 2014)

Az imént röviden felvázolt tehetségfejlesztési színterek után elérkeztünk a felsőoktatási tehetségfejlesztéshez. A bemutatott lehetőségekből leszűrhető, hogy a felsőoktatási tehetségfejlesztés sokszor középiskolai alapokon nyugszik, hiszen a felsőoktatás kiválóságai legtöbb esetben magas színvonalú középiskolába, gimnáziumba jártak, ami előrevetítette a sikeres egyetemi tanulmányokat. Azonban az elkötelezett szakmai identitás kellő motivációt adhat az olyan hallgatónak is a tehetségfejlesztő programokba való bekapcsolódáshoz, szakkollégiumokhoz való csatlakozáshoz, akik a középiskolai évek alatt nem voltak annyira sikeresek, vagy nem értelmiségi családból érkeztek. Ezt az OTDK kutatásom demográfiai adatai valamennyire alá is támasztják: A 207 fős minta - melyet kizárólag a felsőoktatási tehetségfejlesztés színterén gyűjtöttem – 44,4%-a válaszolta azt, hogy a diploma megszerzése után 1. generációs értelmiségi lesz, ami meglepő eredmény. Viszont a minta közel fele (49,3%) már a gimnáziumi évek alatt is részt vett a tehetséggondozásban, hiszen valamilyen speciális, kiemelt gimnáziumból érkezett (például 8 osztályos, kéttannyelvű, tagozati gimnáziumokból), nem pedig csak általános tantervű gimnáziumból (38,2%).

Ezek az adatok azt mutatják, hogy a tehetséges hallgatók további és alaposabb demográfiai vizsgálata érdekes eredményekkel kecsegtethet. Többek között akár a családi környezettel, anyagi helyzettel kapcsolatos kérdések is relevánsak lehetnek a téma további kutatásában. És mivel a fiatal-felnőtt korosztályról van szó, ezért érdemes lenne még vizsgálni az identitáskeresés, a függetlenedés, a személyiségfejlődés alakulását is, melyet a következő fejezet tárgyal részletesebben.

A fiatal felnőttkor változásai, az egyetemista-lét

A felsőoktatási és a köznevelési tehetségfejlesztés összevetése esetében mindenképpen össze kell hasonlítani az érintett korosztályok közötti különbségeket fejlődéslelektani szempontból is. Hiszen az egyetemi élet teljesen más, mint a középiskolában megszokott. Nemcsak a sok fiatal-felnőttkori változás miatt, hanem a megváltozott oktatási körülmények (életvitel) miatt is.

Fiatal felnőttkorban már nem annyira a kognitív fejlődésen van a hangsúly, hanem a személyiség változásán, érésén. A fiatalok érzékenyebbek a társadalmi problémák iránt, az erkölcsi, etikai kérdések jobban elgondolkodtatják őket. Elkezdnek érdeklődni az absztraktabb tudományok iránt, mint például a filozófia. A látókörük szélesebb lesz, még több dolog érdekli őket, mint serdülőkorban. Sajnos gyakran kiforrott szakmai identitásuk még nincs, ami azért probléma, mert sokan szakot váltanak, kiiratkoznak az egyetemről, vagy egyszerűen csak nem foglalkoznak a tanulmányaikkal, ami miatt megszűnik hallgatói jogviszonyuk. Az önismereti, pályaválasztási tanácsadások, tréningek ezen sokat segítenének már az egyetem / főiskola kiválasztása előtt. A személyiség érettsége igen fontos differenciáló tényező a tehetségfejlesztés terén: Saját kutatásomban leginkább a kreatív személyiségjegyek voltak meghatározóak a tehetségesek kutatói-teljesítményében. (Szabó, 2014) Az viszont továbbra is kérdés, hogy vajon a tehetségfejlesztő programok segítik-e a kreatív nézőpont kialakulását, vagy már eleve emiatt választják a hallgatók a tehetséggondozásban való részvételt. Mindenesetre sajnos az is kiderült a kutatásból, hogy a kutatói pálya, a PhD-képzés iránt kevésbé van érdeklődés a tehetséges hallgatók körében. (Szabó, 2014)

Az érettebb személyiség miatt megváltozik a párkapcsolatok jellege is. Ebben az életkorban már inkább stabil párkapcsolatra vágnak a fiatalok, különösen a nők. Sok esetben nehézséget, konfliktusokat okozhat a szülőkről való leválás, hiszen gyakran sok-sok kilométerre kell elköltözni a felsőoktatási intézmény városába. Sokan először tapasztalják meg, milyen kollégiumban, albérletben lakni. Megváltozik a közösség jellege is: Egy egyetemi csoport teljesen más, mint egy középiskolai osztály. A nagyobb egyetemek / főiskolák működtetnek hallgatói támogató szolgálatot, melynek célja a segítségnyújtás az új élethelyzetben (pl: pszichológiai-, pályaválasztási-, önismereti-, kommunikációs-, stb.-tanácsadás). Továbbá az egyetemi rendezvények hasznosak a közösség összekovácsolásában (ebből a szempontból kiemelt jelentőségűek a gólyatáborok). Például a PTE-n működik tehetség-tanácsadás is. A tehetségfejlesztő programoknak, szakkollégiumoknak is van effajta szerepük. A különböző társas összejövetelek, szakmai rendezvények és konferenciák összehozzák a tehetséges hallgatókat. De az együttlakó szakkollégisták akár állandó és stabil közösséget is jelenthetnek a tagok számára.

Tehát nemcsak szakmai szempontból érdemes csatlakozni a különböző tehetségfejlesztő programokhoz: Segíthet megküzdeni az egyetemi-lét nehézségeivel, erősítheti a szakmai (kutatói) identitást, közösséget nyújthat. Azontúl, hogy lehetőséget ad szakmai vagy tudományos rendezvényeken való részvételre (szervezésre), informális programokkal is segítheti a hallgatókat (ismerkedés, szórakozás, kikapcsolódás céljából).

Társas összehasonlítás – versengés

A szociálpszichológia egyik legrégebben, kísérletileg is bizonyított paradigmája a társas serkentés elmélete. Ez beigazolódni látszik az élet számos területén, különösen a sportolók esetében. Mint ahogyan azt Triplett már a 19. században is leírta: Miszerint a kerékpárosok és az úszók a sporttársakkal való edzés során jobban teljesítenek. (Allport, 1954) Ez a mechanizmus hasonlóképp játszódhat le a tehetségfejlesztő intézményekben, rendszerekben, habár egy ennél jóval komplexebb jelenségről van szó.

Az egyének a hozzájuk hasonló társaikhoz viszonyítják magukat, vagyis az oktatásban a kortársak jelentik az elsődleges viszonyítási pontot. Ez azonban inspiráló és gátló is lehet. A tehetséges gyermek esetében az összehasonlítás inkább egy – az adott területen – jobb képességű, rutinosabb gyermekhez történik, inkább a nála jobbhoz viszonyít. Ez inspirálóan hat számára, hiszen egy magasabb szintet próbál elérni, ugyanakkor, ha túl nagy a különbség, abban az esetben motiváció-vesztéssel is járhat. A kortársak nemcsak a teljesítmény szempontjából jelentenek referenciakeretet a gyerekeknek, hanem egyfajta állandó társas közegként veszik körül az egyént, mely az önértékelésére igencsak nagy befolyással hat. Éppen ezért fontos az is, hogyan tekintenek a tehetséges gyerekekre a kortársai. Ha a többiek elismerik a sikereit és felnéznek rá, akkor az igen kedvezően hat a tehetség további kibontakozásában. Azonban könnyen előfordulhat, hogy a sikerekre a kortársak irigységgel, kiközösítéssel, semmibevevéssel válaszolnak. (Dávid és mtsai, 2014) Mivel az ember ösztönösen, veleszületetten társas lény, ezért könnyen felmerülhet a magány veszélye, ami az önértékelés szempontjából az egyik legnegatívabb tényező. A tehetségek már önmagukban is nehéz helyzetben vannak a beilleszkedés során, hiszen nyitott, széles perspektívájú látásmódjuk, kíváncsi, érdeklődő attitűdjük könnyen „stréber”, „furcsa”, „különc” és hasonló degradáló jelzőket válthat ki társaikból. Továbbá érdemes még azt is megemlíteni ennek kapcsán, hogy a „furcsaságok” valamilyen tanulási zavarral együtt is megjelenhetnek, ami egy újabb hátrány a köznevelésben. Gyarmathy Éva (2010) modelljében a tehetség részét képezi a kreativitás, a sajátos személyiség, valamint az atipikus agyi szerveződés is. Innen juthatunk el az ADHD, a tanulási zavarok (például: diszlexia), a jobbféltekés gondolkodásmód témaköréhez, melyek szintén a tehetséges gyerekek beilleszkedési nehézségeit vetítik előre.

A tehetségfejlesztésben óhatatlanul is megjelenik a versengés. A tehetséges gyermekek, fiatalok életében a versengés jobban megjelenik (különösen a sporttehetségek esetében), és ezért más a versengés iránti attitűdjük, amit fontos lenne kutatni. (Dávid és mtsai, 2004) A versengés pszichológiájáról beszélve el kell különítenünk az informális versengést (társas összehasonlítást) valamint a strukturált versengést (versenyek). Míg az előbbi az egyén belső motivációs rendszerében van jelen explicit szabályok nélkül, addig az utóbbi egy intézményes háttérű, strukturális szabályrendszerben, világos kritériumok keretek között zajló esemény. A társas összehasonlítás során az egyén összeveti képességeit a környezetével (osztálytársak, barátok, csapattársak), és ez fejlődésre, gyakorlásra ösztönözheti. Egyszóval motiválja az egyént. A versenyben meghatározott számú elnyerhető erőforrás (helyezés van), amelyekért a résztvevők versengenek. Ez egyfajta szelekciós folyamat, hiszen a kötött szabályrendszer (értékelési rendszer) alapján eldől, hogy ki lesz a győztes, és ki a vesztes, vagyis az adott kritériumok alapján ki lehet választani a legjobbakat. A hasonlóan tehetséges társakkal való versengés segíthet kihozni az egyénnek a maximumot önmagából. (Fülöp, Pinczés-Pressing, 2011) A versengés kapcsán meg kell említenünk a motivációt, amely a versengési-attitűd egyik meghatározója, hiszen a versenyszellem magas teljesítménymotivációhoz vezet. Ez lehet egyrészt elsajátítási motiváció, amely azt jelenti, hogy egy adott dologban igyekszünk minél kompetensebbé válni és a lehető legjobban elsajátítani a területen a készségeket, ismereteket. Másrészt – amiben a versenyeknek kulcsszerepük van – az eredménymotiváció van még jelen, ami a saját eredmények társas kontextusban történő összehasonlítását jelenti: Vagyis az egyén összeméri a képességét, eredményeit társaival, és ez alapján határozza meg az elérendő célt, megpróbálja fölülmúlni a többieket. (Pintrich, 2000)

A versengési vágy, már gyermekkorban megnyilvánul: A tehetséges gyerekekben magasabb a versenyszellem, ami személyiségbeli különbségen alapszik. Ez nemcsak a sportban nyilvánul meg, hanem a különböző tudományok, vagy a művészetek terén is. (Fülöp, Pinczés-Pressing, 2011) Azontúl, hogy a tehetséges gyerekek otthon érzik magukat versengő helyzetben, szeretik is az adott tevékenységet. Számukra a versengés örömteli, mindegy, hogy játékról, vagy valamilyen intellektuális- sport- vagy művészeti- területről van-e szó. (Fülöp, 1992) A versenyszellemmel kapcsolatos kutatási eredmények a felsőoktatásban is ugyanúgy megjelennek. A versengő, másoknál jobb teljesítményre törekvő egyetemi hallgatók sokkal inkább végeznek publikációs tevékenységet, szívesen mennek OTDK-ra, valószínűbben jutnak tanulmányi ösztöndíjhoz, és szívesebben vesznek részt konferenciákon. (Csukonyi és mtsai, 1999) Tulajdonképpen a felsőoktatási tehetségfejlesztésnek is van egy ilyen aspektusa, ami facilitálja a kutatói pálya iránti attitűdöt.

A versengéshez való viszonyt meghatározza az elnyerhető erőforrások szűkössége is: Minél szűkösebbek az erőforrások, annál nagyobb a rivalizálás, és annál kevésbé valószínűbb, hogy a versengő felek között a továbbiakban együttműködés, kapcsolat alakul ki. Továbbá az erőforráshoz nem jutó versengő felek ("vesztesek") annál inkább frusztráltabbak lesznek. Miért is releváns ez a felsőoktatási tehetségfejlesztés szempontjából? Hazánkban a kutatói pályára készülő hallgatók legnagyobb tudományos seregszemléje az OTDK, ahol is szekciónként csupán az első három helyezettet díjazták, esetleg különdíjjal jutalmaznak egy-egy hallgatót. Ami felerősíti ezt a helyzetet, az a helyezéssel járó magas többletpontok a különböző ösztöndíjknál, doktori iskolába, mesterképzésbe való felvételinél. Tehát a helyezések a szakmai elismerésen túl igen magas jövőbeli előnyökkel differenciálják a hasonló kutatói képességű hallgatókat, hiszen aki kvalifikálta magát a konferenciára, az már tanúbizonyosságot tett magas szintű tudományos munkájáról.

A spontán társas összehasonlítás viszont a versengésnek egy olyan formája, ahol nem korlátozottak az erőforrások. A tudás egy olyan erőforrás, aminek megszerzése nem a többiek rovására megy, mindenki számára elérhető, és soha nem fogy el. (Dávid és mtsai, 2014) Ez a jelenség a felsőoktatási tehetségfejlesztés színterén a kutatócsoportokban, szakkollégiumokban van jelen.

A tehetségfejlesztés színterein a versengés mellett ugyanúgy meg kell jelennie az együttműködésnek is a tehetség kibontakozása érdekében. Erre a tanulmányi versenyekre való felkészülés, illetve a közös projektek (kutatómunkák) során van lehetőség. Ez még akkor is facilitálja a teljesítményt, ha később egymás ellenfelei, vetélytársai lesznek. (Dávid és mtsai, 2014)

A felsőoktatási tehetségfejlesztésben a szakkollégiumi mozgalom testesíti meg ezen szociálpszichológiai mechanizmusoknak a mintapéldáját. A szakkollégium tagjai általában együtt laknak, közös események hangolják össze munkájukat (diskussziós estek, szakkollégiumi kurzusok, konferenciák, de vannak informális rendezvények is kifejezetten szórakozás, barátkozás, csapatépítés céljából), és van, hogy még közös kutatásokon, projekteken is együtt dolgoznak. A szakkollégisták között könnyen szövődhetnek életre szóló barátságok. Természetesen a sok kiváló hallgató közössége facilitálja a teljesítményt, hiszen senki sem szeretne kilógni a csoportból, ezért mindenki igyekszik tartani a szakkollégium tagjainak színvonalát tanulmányi- illetve tudományos téren. A szakkollégiumi tagság - a felvételi eljárás miatt - egy kitüntetett szerepet jelent a hallgató számára az évfolyamtársaihoz képest, hiszen a szakkollégiumba történő jelentkezéshez meg kell felelni bizonyos kritériumoknak (például: jó tanulmányi eredmény, oktatói ajánlás, tudományos munka, TDK részvétel, stb.)

A szakkollégiumok között azonban nagy eltérések vannak működésük szerint. Csupán abban közösek, hogy közösségben támogatják a tehetséges hallgatók kutatómunkáját, segítik a tanulmányait, lehetőséget biztosítanak a tudományos pálya kipróbálására (konferenciákon való előadás, publikálás tanulmánykötetbe). Minden szakkollégium a saját Szervezeti és Működési Szabályzata (SzMSz) szerint működik. Tehát a magyar felsőoktatás szakkollégiumaiban különbözőek a felvételi kritériumok, a hallgatók kötelezettségei, a bentlakási lehetőségek, a szakkollégium vezetését, irányítását végző szervek, pozíciók, közös események, rendezvények, kurzusok, stb. Az Interkoll által létrehozott szakkollégiumi minősítési rendszer egyfajta keretet ad a minősített szakkollégiumok számára, mely többek között meghatározza a szakkollégiumok számára a minimális bentlakó taglétszámot, ezáltal megteremtve a bensőségebb közösséget. A bentlakó szakkollégisták közössége akár csoportdinamikai szempontból is érdekes vizsgálati téma lehet: éppúgy megjelenhet benne a barátság, az együttműködés, a lojalitás, a rivalizálás, mint bármely más kohezív csoport esetében, legyen az akár egy sportcsapat, vagy egy munkacsoport.

A versengés kapcsán felmerül egy igen fontos pályaválasztási-probléma, aminek oka a korlátozott ösztöndíjas (nappali) PhD helyek száma a doktori képzésben. Sajnos ez sok hallgatót visszatart a tudományos pályától, hiszen sokan nem engedhetik meg maguknak, hogy a diploma megszerzése után három évig még biztos megélhetési forrás nélkül folytassák a tanulmányaikat. Ha pedig az egyetem végeztével sikerül munkát találni, akkor kérdésessé válik, hogy munka mellett tudja-e vállalni a doktori képzésben való részvételt. Az egyetemek kutatóintézeteinél előnyben részesítik az olyan hallgatókat, akik már dolgoztak / kutattak / TDK-ztak náluk. Ez azt implikálja, hogy valamilyen szinten lehet következtetni, hogy kik lesznek azok a hallgatók, akik jó eséllyel pályáznak az ösztöndíjas PhD-helyekre. Ha pedig nagy a túljelentkezés (van túljelentkezés), az visszavetheti a hallgatók lelkesedését, érdeklődését, motivációját. Ez a probléma - a hallgatói versengésen túl - egy további gondot vet fel: mégpedig a tudományos elit utánpótlásának kérdését. Könnyen lehet, hogy egy motivációját vesztett- vagy egy ösztöndíjas formába be nem került hallgató a későbbi tudományos karrier során nagyobb sikereket ért volna el (produktívabb lett volna), mint egy felvett társa.

Mentorálás

„Mentorálnak és mentornak lenni egyaránt jó” – olvasható a „Mentorálás a tehetséggondozásban” című könyvnek már a bevezetésében, ezzel is utalva rá, hogy mennyire fontos a tehetséggondozásban. (Dávid és mtsai, 2014) Mivel a Géniusz Könyvsorozatban - melyet a Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége koordinál – egy egész könyvet

szenteltek a mentorálás bemutatására, ezért ebben a fejezetben csak a legfőbb szakirodalmi fogalmakat, a mentor - mentorált kapcsolatot (elvárt/ideális tulajdonságok, a kapcsolatot befolyásoló tényezők, stb.), valamint a felsőoktatással kapcsolatos koncepciókat mutatom be.

A mentorálás terminusa csak az elmúlt évtizedben ivódott be a köztudatba, pedig már igen régóta jelen van a tudás/tapasztalat átadásában, csak nem volt egyértelműen ledefiniálva. Gondoljunk csak a céhek működésére, a vallási tanok továbbadására, vagy az ókori távolkeleti kultúrák harcművészetére. De ha a hétköznapi példákban maradunk, akkor a sportban is jelen van az oktatás mellett. A mester-tanítvány viszony kulcsfontosságú az értékrend és a tudás továbbadásában, ami Rhodes (2002) mentorálás definíciójában meg is jelenik. Ez a legismertebb a nemzetközi szakirodalom terén:

„A humán szolgáltatások terén alkalmazott elnevezés, mely egy idősebb, tapasztalt felnőtt és egy nem rokon, fiatalabb személy kapcsolatát jelenti, mely kapcsolatban az idősebb személy folyamatos tanácsadást, útmutatást, bátorítást ad a fiatalabb számára, alkalmasság- kompetenciája és személyiségfejlődése növekedése érdekében. A közösen eltöltött tanulási idő során a mentor és a mentorált gyakran alakít ki a kölcsönös elköteleződésen, tiszteleten, hűségen és közös személyiségjegyeken alapuló kapcsolatot egymással, mely elősegíti a fiatal személy átlépését a felnőttkorba.”

A definíció jól lefedi a tudásátadáson alapuló kapcsolat jellegét, viszont mostanra már kérdésessé vált, hogy szükségszerű-e az idősebb-fiatalabb hierarchia az életkor tekintetében.

Mint ahogy a legtöbb emberi kapcsolat kialakulása, a mentorálás is folyamatjellegű. Továbbá DeBois (2005) kiemeli még a bizalmas kapcsolatot, az útmutatást és a támogatást. A mentorálási folyamat – melyben a mentor a mentoráltat fejleszti – nemcsak a kompetenciák erősítéséről, de egyfajta személyiségfejlesztési folyamatként is szolgál. A mentor egy adott területen rutinos, tapasztalt személy, aki a megszerzett tudását és értékrendjét igyekszik átadni a mentorálynak. A mentor-mentorált kapcsolatban megjelenik még az érzelmi azonosulás (ennek révén a tisztelet és a hűség) valamint a segítő szándék is.

Összességében egy olyan diádikus kapcsolatról beszélünk a mentorálás esetén, ahol jelen vannak az alábbi tényezők:

- hosszabb távú szakmai fejlődés és pszichológiai támogatás
- mindkét fél számára előnyös
- kölcsönös, bizalomteli, empátia-alapú viszony
- a formális keretek mellett jelen vannak az informális keretek is (Dávid, 2014)

Freedman (1992) az alábbi három központi elemet emelte ki a mentorálási folyamatból:

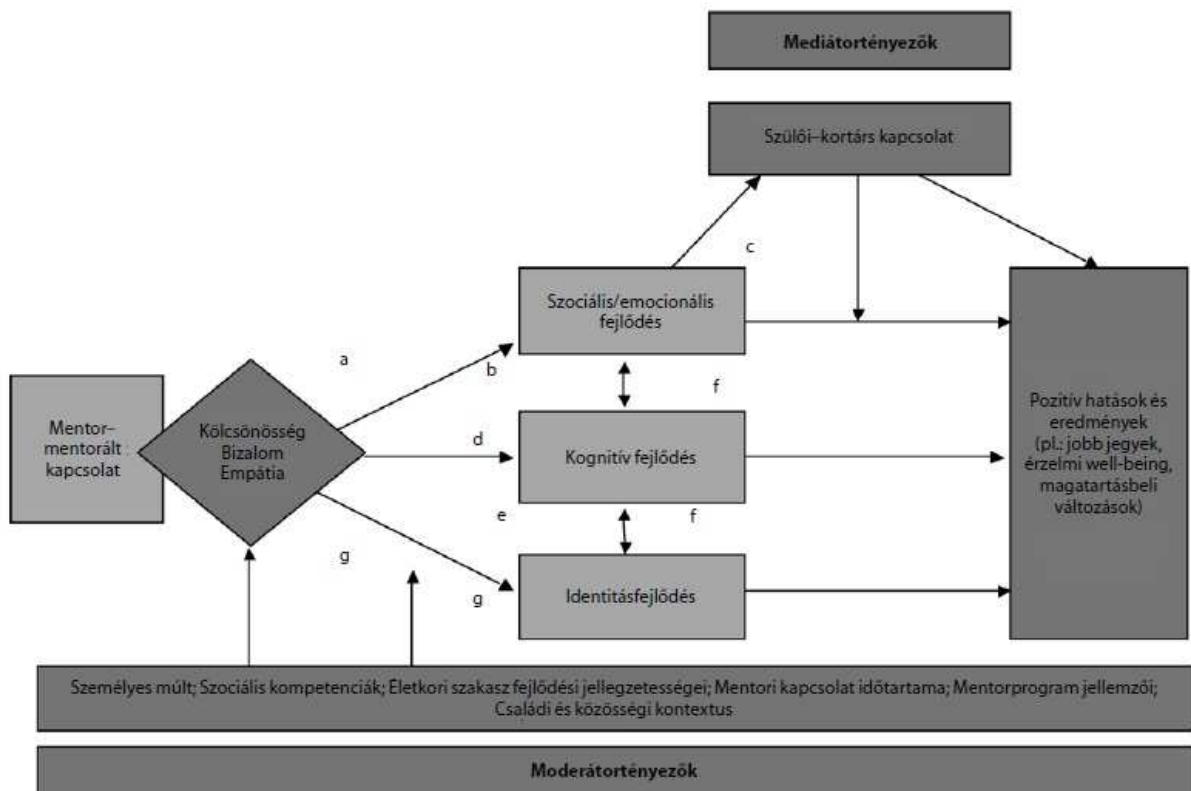
- 1.) Tapasztalat és életbölcesség átadása a mentorált részére
- 2.) Irányítás és útmutatás a szakmai és személyiség-fejlődés érdekében
- 3.) Bizalmi kötelék

Ebben a rövid áttekintésben és a tágabb szakirodalmi leírásban is felfedezhető, hogy a különböző megközelítéseknek közösek a központi fogalmai. A mentorálásnak azonban a tradicionális mentoráláson kívül többféle formája van, többek között: csoportmentorálás, kortársmentorálás, sőt, még e-mentorálás is, mely az Interneten keresztüli kommunikáció segítségével történik. (Dávid és mtsai, 2014)

A mentorálásban mind a mentor, mind pedig a mentorált támaszt elvárásokat a másik fél felé. Az alábbi felsorolás foglalja össze, hogy mit is vár el egy mentor a tanítványától: felelősségvállalás; tanácsok megfogadása; tanulás a sikerekből, kudarcokból, kritikákból; kezdeményezőség, aktivitás; megbízhatóság; bizalom; rendszeres kapcsolat; megbecsülés; nyitottság, nyílt és őszinte kommunikáció; reális elvárások. (Dávid és mtsai, 2014)

Az alábbi felsorolás pedig a fentebbinek az inverze, vagyis, hogy mit vár el a mentorált a mentorától: erőforrások; vezetés, irányítás; bevonás a munkába; gyakorlati tanácsok; problémamegoldás; tapasztalatok átadása; visszajelzések. (Dávid és mtsai, 2014)

Hogy melyek a legfontosabb tényezők a mentorálás folyamatában, azt Rhodes és munkatársai (2005) egy ábrán keresztül szemléltetik. (1. ábra)

1. ábra (A mentori kapcsolat fejlődésre gyakorolt hatásai) (Rhodes 2005)

A felsőoktatásban a kutatómunka a legtöbb esetben mentori keretben történik. Igen fontos szerepe van a témavezetőknek, konzulenseknek, különösen a tudományos pálya kezdetén. A szakkollégiumokban is gyakran alkalmazzák a mentor-tutor rendszert, illetve az olyan programokban is megjelenik, ahol a középiskolásokat mentorálják egyetemisták (pl: a PTE Szinapszis-mentorprogramja). Az ilyen programoknak az a célja, hogy már a középiskolai évek alatt felkeltse a kutatói pálya iránt az érdeklődést, továbbá a felsőfokú tanulmányaikba nagyobb motivációval vágjanak bele a középiskolások. Szakkollégiumi példaként a PTE Kerényi Károly Szakkollégiumot tudom említeni, ahol is a Szervezeti és Működési Szabályzatban (SzMSz-ben) le vannak fektetve a mentor-mentorált kapcsolat formális szabályai. A mentorok a Bölcsészettudományi kar PhD hallgatói közül kerülnek ki, pályázat és szavazás útján. A mentorok száma minden egyetemi tanévben a szakkollégiumi tagság létszámától függ. Minden szakkollégista maga választhatja meg a mentorát. A mentorált minden szemeszter során legalább egyszer köteles ellenőrizni mentoráljainak féléves munkáját, konzultálni velük. Természetesen a mentorálnak pedig az a kötelezettsége, hogy legalább egyszer beszámoljon mentorának a félév során végzett munkáról, kutatásról. A kapcsolat lehet informális is, hiszen a mentor bárminemű tanácsot adhat mentoráljának az egyetemi tanulmányokkal kapcsolatban, illetve a mentorált is kérhet segítséget. Méginkább optimális a kapcsolat, ha a mentor és a mentorált tudományterülete megegyezik, hiszen ebben az esetben a mentor nemcsak tudományos lehetőségeket tud ajánlani, hanem szakmai lektorálást, tanulmányi segítséget is nyújthat. Ezenfelül gyakorlati tanácsokat is adhat a mentoráltjának a graduális képzésével, szakjával kapcsolatban (kurzusok teljesítése, vizsgakövetelmények, jegyzetek stb.)

Interdiszciplínaritás

Az interdiszciplínaritás – vagyis több tudományág bevonása a kutatásba, tanulásba – fontos része a tehetségfejlesztésnek. Mező Ferenc (2014) kitűnően foglalja össze az interdiszciplínaritás szerepét a tehetséggondozásban, gyakorlati példákkal alátámasztva, mind a köznevelés, mind a felsőoktatás terén.

Az interdiszciplínáris tehetséggondozó programok (legyen az tanulmányi vagy kutatási célú) több tudományterületből vonják be a résztvevő hallgatókat, diákokat, ezáltal egy adott téma több aspektusát is megismerhetik. Az ilyen jellegű programok célja lehet egyrészt egy adott téma feldolgozása, megismerése, körbejárása tanulási céllal, vagy lehet akár egy kutatási projekt is. Emellett az interdiszciplínaritás lehetővé teszi, hogy a tudományágak közötti asszociációk erősödjenek, a projektben résztvevők látóköre szélesebbé és holisztikusabbá

váljon, továbbá, ami nagyon fontos, hogy a szociális kompetenciájuk is erősödjön, megtanuljanak csapatban dolgozni. (Mező, 2014)

Az interdiszciplináris kutatások többféle jellegűek lehetnek. Van, hogy minden résztvevőnek ugyanaz a témaköre, van, hogy mindenkinek más. Lehet egyéni tevékenységek összegződése, de lehet csoportmunka is. A kiválasztás történhet a csoportvezető döntése alapján, vagy a tagok egy független, meghatározott beválogató eljárás során kerülnek a csoportba. A vezetői szerepben (tutorok) is kétféle koncepció lehetséges: vagy egy tutor van, aki több tudományterületben jártas, vagy több, az adott területen speciális ismeretekkel rendelkező szakember együtt látja el a tutori szerepeket. Kutatás esetében a csoport saját maga kijelölheti a kutatandó témát, megtervezheti a kutatási projektet, de van olyan projekt is, melyet egy megbízó, vagy egy felsőbb vezető jelöl ki. (Mező, 2014)

Az interdiszciplináris kutatás lépései: Tanulás (alapozó ismeretek megszerzése), vagyis elmélyedés az adott téma szakirodalmában; kutatási tervkészítés; kutatás megvalósítása (adatfelvétel, adatrögzítés, adatelemzés, stb.); az eredmények közzlése, ismertetése. Fontos, hogy a kutatásnak legyen konkrét célja, a feladat kiosztás (szerepek kiosztása) világos legyen, a tagok felkészültek legyenek, tudjanak csoportban dolgozni, valamint ha vannak bevételek és költségek, akkor azokat is előre kell tisztázni.

A felsőoktatási tehetségfejlesztésben igen hasznosak az interdiszciplináris kutatások, hiszen nemcsak a megbízó/az egyetem profitálhat belőle, hanem a résztvevők is, ugyanis ilyen jellegű szakmai fejlődést talán csak kutatóintézetekben, vagy a kutatással is foglalkozó vállalatoknál kaphatnak. Míg a köznevelésben az interdiszciplinaritás tantárgyi jellegű és tanulási célzatú, addig a felsőoktatásban már szakok (karok, sőt egyetemek) közötti együttműködést takar, tudományos kutatási céllal. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy csak a felsőoktatásban adaptív módszerről lenne szó, hiszen az általános- és középiskolások számára is számos előnnyel kecsegtet ez a módszer. Többek között fejleszti az általános műveltséget, közelebb hozza a természettudományokat, megjelenhet a rugalmasság a későbbi pályaválasztással kapcsolatban. Ezenkívül a széleskörű látásmód és a gyakorlatorientált gondolkodás is fontos szempont. Mező (2014) a köznevelési interdiszciplinaritás gyakorlati példájaként az Apácai Csere János Tehetségkutató Komplex Természettudományi Versenyt említi, melyben minden természettudomány jelen van. A verseny célja a kreativitás, és a gyakorlatorientált szemlélet fejlesztése. Versenyről lévén szó, itt is jelen van a legjobbak kiválasztása, akik továbbjuthatnak. Az iskolai fordulóban még egyéni szinten megy a verseny, azután az első három helyezett csoportként jut tovább a megyei fordulóra ahonnan szintén csoportban lehet továbbjutni az országos döntőbe. Tehát a verseny a csapatmunkát is erősíti.

Felsőoktatási példaként Mező (2014) a Debreceni Egyetemen megvalósuló „Interdiszciplináris összetételű hallgatói kutatócsoportok” programot mutatja be részletesen. A beválogatás során a Renzulli-modellt vették alapul (képesség, kreativitás, feladat iránti elköteleződés). Elsőként tesztelték a bevonni kívánt hallgatók intellektuális képességeit. A kreativitásukat valódi eredményekkel járó kutatómunka során mérték fel, a tudományos pálya iránti elköteleződésüket pedig a különböző tudományos tevékenységek jelentették (pl: konferencia-előadások, OTDK részvétel, publikációk, pályázatok elnyerése, stb.). A tanulmányi átlag is szerepet játszott a beválogatásban, mint a teljesítmény tükré. A részvétel iránti érdeklődés háromszoros túljelentkezést eredményezett (46 fő jelentkezett a 15 - később 16-ra bővített - helyre), ami miatt még szóbeli meghallgatást is kellett tartani. Itt szerepet játszott, hol tart a hallgató a tanulmányaiban, a szakterületről szerzett tapasztalatok, a jó kommunikációs készség és a holisztikus gondolkodásmód. A bekerült hallgatók (16 fő) tréningen is részt vettek a konkrét kutatási feladatok előtt, hogy ne jelentsen problémát a csoportban való munka. Végül meg is jelentették tanulmányaikat és konferencián prezentálták az eredményeiket. A program azért volt sikeres, mert a hallgatók olyan új ismerteket és szemléletmódot szereztek, amit a képzésük alatt nem kaptak volna meg, továbbá felmerült a jövőbeli kutatói együttműködés lehetősége is. (Mező, 2014)

A szakkollégiumok az interdiszciplináris kutatások melegágyai lehetnek, amennyiben van érdeklődés és megfelelő koordináció. Itt a hallgatók általában igazi közösséget alkotnak, és gyakran eltérő tudományterületekről. Mivel a tudományos munka a legtöbb szakkollégiumban már eleve a bekerülés feltétele, ezért a szakkollégistáktól abszolút nem idegen a kutatás. Nehezíti viszont a helyzetet, hogy a tudományterületek eltérő kutatási paradigmákat alkalmaznak: például máshogy vonják le a konklúziót és prezentálják a kutatási eredményeiket az irodalmárok, a történészek, a jogászok, a biológusok, stb. Ez még az olyan szakkollégiumokban is nehézséget okoz, amely egy adott karhoz kötődik (például bölcsészettudományi-szakkollégium. Ennek ellenére egy szakkollégium keretein belül teljesen jól megvalósítható egy interdiszciplináris kutatómunka.

Hátrányos helyzetű tehetséggondozás

Mint fentebb említettem, a felsőoktatási tehetséggondozás már leginkább a meglévő teljesítmények alapján történő értékeléséről, valamint ezek továbbfejlesztéséről szól. Ezért ha hátrányos helyzetű tehetségekről beszélünk, akkor ez inkább a köznevelésben releváns. Hazánkban a legtöbb szakirodalom Gyarmathy Éva (2010) tollából származik, aki írásaiban bemutatja, hogy a tanulási zavarok és a tehetség közötti esetleges határvonal igencsak vékony. Kéri Szabolcs (2010) pedig azt mutatja be, hogy a pszicopatológia és a tehetség sokkal

közelebb áll egymáshoz, mint gondolnánk. A sztereotípiákban emlegetett "őrült zseni" terminus gyakran a valóságban is megállja a helyét. És mivel a hátrányos helyzetű gyermekek között nagyobb arányban fordulnak elő tanulási zavarban szenvedők, ezért a tehetségdiagnosztizálásban ezt is mindenképp szem előtt kell tartanunk.

Megnehezíti a helyzetet, hogy az iskolaközpontú tehetségazonosítás sok hátrányos helyzetű gyermek előtt bezárja a lehetőségek már az általános iskolában. Emiatt sok - a művészetek vagy a sport - területén tehetséges gyermek elkallódik, elzüllik. (Gyarmathy, 2010) A "jó tanulók" általában magas szociokulturális státuszú (továbbiakban: SES) családokból jönnek. A hátrányos helyzetű gyerekek az iskolai populáció 20 %-át teszik ki, mégis a sztenderdizált képességteszteken csak a 4%-uk tud magasabb kategóriát elérni. (Van Tassel-Baska, 1992) És itt kerül elő az örök vita az intelligencia mérhetőségével illetve számos megjelenési formájával kapcsolatban. (Neisser, 1996)

Az alacsony SES háttérű tehetségek nemcsak gondolkodásuk minősége miatt, hanem társadalmi háttérükben is eltérnek a normál iskolai populációtól. (Gyarmathy, 2010) Melyek is ezek a szociokulturális tényezők, melyek erősen befolyásolják (meghatározzák) a gyermek iskolai helyzetét, tanulmányait? A család stabilitása, egzisztenciális biztonsága, iskolázottsága, továbbá a lakhatási körülmények: a lakóhely, a környék, a település elhelyezkedése, az etnikai kisebbségi lét. (Páskuné, 2010) Ezért a tehetséggondozáson kívül ezeknek a gyermekeknek még fejlesztőprogramokra is szükségük lenne, hogy ne maradjanak le a kortársaikhoz képest. Az agyagi helyzet egy igen fontos háttere a tanulmányoknak. (Gyarmathy, 2010) Ez is nagyban közrejátszik, hogy teljes mértékben elenyésző a felsőoktatásban tanuló hallgatók száma, mert a felsőoktatási tanulmányok még állami finanszírozás esetében is sok kiadást igényelnek (könyvek, jegyzetek, kollégiumi díj, étkezés, stb.).

A felsőoktatásba már csak kevés hátrányos helyzetű fiatalnak sikerül bejutni (a középiskolai programoknak köszönhetően szerencsére egyre több). Habár vannak próbálkozások a támogatásra, a magyar felsőoktatási felvételi rendszer is jelent egyfajta szelekciót. Igaz, hogy a központi felvételi rendszerben plusz pontokat kaphatnak, valamint szociális alapon a legtöbb felsőoktatási intézmény rendszeres ösztöndíjat folyósít a leginkább rászoruló hallgatóknak; mégis a tehetségfejlesztés szempontjából a leginkább támogató lehetőségek a romaintegrációs programok, és speciálisan az erre a célra szakosodott alapítványok, ösztöndíjak és szakkollégiumok (például a Wliskoeki Henrik Szakkollégium).

Érdekes lenne annak vizsgálata, hogy milyen attitűddel vág neki az a hallgató, aki hátrányos helyzete ellenére bejutott az igencsak szelektív felsőoktatási rendszerbe. Lehetséges, hogy a tehetségfejlesztés hatására kialakulhat-e egy új értékrend, egy erős,

elkötelezett szakmai identitás, ami szárnyakat adhat a hátrányos helyzetű hallgatóknak. Továbbá az egyetem által megnyíló, lehetőségekkel teli világ, az inger-gazdag heterogén környezet, a számos kulturális- és sportlehetőség nagyban hozzájárulhatnak a fejlődéshez. Nehézségeket feltételez azonban az a tény, hogy a hátrányos SES valószínűleg korlátozott nyelvi kóddal jár együtt: kevesebb a verbalitás, több a kiegészítő, nonverbális kommunikáció, ezáltal jobban erősítve a jobbféltetés gondolkodásmódot. (Gyarmathy, 2010) Ez azért probléma, mert a felsőoktatásban el kell sajátítani a tudományos terminust, a szakcikkek nyelvezetét. Ez nemcsak a tudományos pályán alapkritérium, hanem sokszor az alapozó kurzusok elvégzéséhez is.

A tehetségek helyzete a társadalomban

Ez a téma nemcsak a tehetségfejlesztéssel foglalkozó szakemberek számára kiemelten fontos, hanem mindenkinek. A tehetség a társadalmi fejlődés alapja. Ahogyan Czeizel fogalmaz: „Legnagyobb természeti kincsünk: az emberi tehetség”. Kérdés, hogyan viszonyul a társadalom a kiemelkedő egyénekhez. Sajnos a tehetség megítélésében, védelmében és kiaknázásában akadnak problémák.

Ennek feltárása érdekében készített felmérést és végzett közvélemény kutatást a MATEHETSZ. A kutatás aktuális (2013) és reprezentatív (a magyar felnőtt lakosság körében végezték) eredményei alapján a tehetség az átlagon felüli teljesítményt jelenti az emberek számára. Továbbá ezalatt inkább intellektuális teljesítményt értenek a fizikai teljesítményekkel szemben. A közvélemény szerint a tehetség veleszületett, és azt hiszik, könnyebb előmenetelt jelent az életben a tehetséges egyének számára. Az intelligenciával való összefüggése inkább a felnőttek megítélésében játszik szerepet, a diákok kisebbnek becsülik az intelligencia és a tehetség metszetét. A megkérdezettek válaszaik viszont nem állnak messze a tehetségmodellektől és a szakértők koncepcióitól abban a kérdésben, hogy mi kell ahhoz, hogy a tehetségesnek ígérkező gyerekek tényleg sikeresek legyenek az életben, azaz kibontakozzon a tehetségük: A veleszületett képességek, a hozott előnyök önmagukban kevesek. Ezek mellett szükség van elhivatottságra, magabiztos fellépésre, új és eredeti ötletre és megújulási képességekre. A „jó tanuló” sztereotípiát és a tehetséget is megkülönbözteti egymástól a közvélemény, ami a 2. ábrán látható két diagram eltérő alakzatából is kitűnik.

2. ábra (A tehetségek és a „jó tanulók” megítélése)

A különbséget főleg a tehetséges gyerekek szülei és hozzátartozói látják. Ahhoz, hogy valaki jó tanuló legyen, a kognitív képességek mellett szorgalomra és ambícióra is szükség van. Továbbá ők inkább az iskolai elvárásoknak próbálnak megfelelni, míg a tehetségek ebben nem feltétlen jók, viszont az általuk érdekelt területen annál jobbak. A tehetségek inkább egy területre összpontosítanak, és sokat gyakorolnak.

A téma feltárására már korábban is volt egy nagyobb projekt 2001-ben a Győr-Moson-Sopron Megyei Pedagógiai Intézet és annak keretében működő Megyei Tehetségfejlesztő Műhely révén „A tehetség meghatározásának és felismerésének problematikája az iskolában” címmel. A projekt célja az volt, hogy feltárják a tehetséggel kapcsolatos attitűdöket mind a társadalomban, mind pedig az iskolarendszerben. A vizsgálati mintát többségében általános iskolások, szülei, valamint pedagógusai alkották. A vizsgálat kvalitatív és kvantitatív részt is tartalmazott (kérdőívek interjúk), ezáltal meglehetősen sok oldalát sikerült megragadni a tehetségnek (hogyan néhány példát említsek: jó nevelői munka, informatikai jártasság, kezűesség, versírás, cégvezetői stratégiák alkalmazása). (Kallós, 2002)

Az általános iskolások leginkább a sportteljesítményeket preferálták, mint a tehetség manifesztációját. A művészi adottságok mind a gyerekek, mind szülei megítélésében fontosak. A felnőtteknél emellett inkább az intelligencia, a kommunikációs képesség, a problémafelismerés és a problémakezelés azok, amelyek a legfontosabb sikertényezők a tehetség kibontakozásának érdekében. Ami meglepő, hogy mindkét korosztálynál igen kicsi arányú a kreativitás említése (0,3%-0,5%). A siker és a tehetség differenciálásában megoszlanak a vélemények. A megkérdezettek egy része azt mondta, hogy nélkülözhetetlen a sikerhez, más részük pedig azt mondta, hogy vannak fontosabb dolgok is, vagy egyáltalán nem szükséges. A sikeres emberekkel készített interjúk alapján kiderült, hogy fontos a környezet ismerete, folyamatos követése. Nyitottnak kell lenni a környezeti- és társadalmi

változások iránt, tudni kell alkalmazkodni. Emellett fontos a kitartás és a motiváció is. (Kallós, 2002)

Sajnos a vizsgálatnak fel kellett hívnia a figyelmet egy általános társadalmi problémára, méghozzá a kidolgozatlan és nem rendszerezett tehetségpolitikára az iskolarendszerekben. Ezt igazolja az is, hogy nem esik egybe a felnőtt lakosság, a pedagógusok, és a gyermekek megítélése által készített tehetségterkép. A gyerekek teljesítménycentrikusak a tehetség kategorizálásában, a felnőttek iskolaközpontúak (érdemjegyek alapján), a pedagógusok az intellektust helyezik előtérbe, míg a sikeres emberek a környezethez való alkalmazkodást tartják a legfontosabbnak. A kutatásból kiderült, hogy mennyi nézőpontból lehet megközelíteni a tehetséget. Ide tartoznak azok a területek, ahol a tehetséget értelmezhetjük (sport, művészet, politika, közélet, menedzsment, tanulmányok), továbbá ide tartozik még a számos személyiségjegy, készség, képesség és iskolai teljesítmény is. (Kallós, 2002)

Egy ilyen kutatás aktuális lenne a felsőoktatásban. Egyrészt megismernénk a fiatal-felnőttek tehetség-terképét, másrészt pedig a korábbi kutatási ismeretek révén differenciáltabban lehetne vizsgálni a témát a hallgatók és az oktatók szempontjából is. Továbbá igencsak megváltozott az oktatás a 2001-es projekt óta (a felsőoktatási rendszer, a tanárképzés, stb.). A felsőoktatás tehetségterképének kutatásában mindenképp célszerű lenne a tudományos tehetségre (a kutatói kreativitásra) összpontosítani. A tehetségfejlesztő programok, és a szakkollégiumok többsége is e koncepció alapján működik. Azért kell leginkább a kutatói kreativitást fejleszteni és támogatni, mert a legtöbb hallgató a felsőoktatásban ismerkedik meg vele. Egy új lehetőség számukra a tehetség felismerésére és kibontakoztatására. Természetesen a felsőoktatási tehetséggondozás támogatja, segíti a sporttehetségeket, és a művészeket is, viszont a fő profiljuk a kutatói életpálya ösztönzése és a tudományos kutatás megismertetése a hallgatókkal. A sporttehetségek és a művészeti tehetségek úgy kerülnek be az egyetemre, hogy az adott területen már értek el eredményeket, sikereket. Ezért a tehetségfejlesztési programok célja ebben az esetben az, hogy a hallgató ne hagyja abba korábbi tevékenységét, folytassa tanulmányai mellett is.

Diszkusszió

A tanulmány célja az összehasonlítás volt. Nem annyira a különbségekre történő rávilágítás volt a célom, hanem bemutatni a felsőoktatási és a köznevelési tehetségfejlesztés közös halmazait. Minden felsőoktatási oktatási intézmény keretet ad a tehetségfejlesztésre (erre törvény is vonatkozik). Viszont igen eltérő koncepciókban: többek között minden szakkollégium saját SzMSz (Szervezeti és Működési Szabályzat) szerint működik. Illetve az összegyetemi tehetségprogramok is máshogyan súlyozzák, honorálják a tudományos

tevékenységeket. Abban viszont közösek, hogy támogatják a hallgatók kutatómunkáját, ezáltal segítve a hazai tudományos elit utánpótlását.

A bemutatott területek kifejezetten olyanok, hogy a legtöbb hazai tehetséggondozási formában relevánsak. A tehetségfejlesztő programok vizsgálata igen nehéz, összehasonlításuk lehetetlen. Viszont abban közösek, hogy tehetséges hallgatókból állnak. A felsőoktatási tehetségfejlesztés kutatásának éppen ezért leginkább a kutatói kreativitásról, a motivációról, a személyiségről és a csoportdinamikai folyamatokról kell szólnia. Hiszen csak így tudjuk megragadni ezt a változatos, számos lehetőséggel kecsegtető területet.

Ha a tehetségek oldaláról nézzük a helyzetet, akkor mindegy, hogy milyen oktatási keretben értelmezzük a tehetségfejlesztést. A cél a fejlesztés, és hogy utat engedjünk a tehetség kibontakozásának, úgy, hogy közben a tanulmányokkal is tudjanak haladni. Fontos, hogy a kutatómunka mellett a szakmai kompetenciák is magas szinten fejlődjenek. A tehetség reprezentációjában oktatói részről viszont lehetnek különbségek. A tudományos kreativitáshoz más készségek kellenek, mint az általános iskolai kreativitáshoz, éppen ezért egy egyetemi oktató, és egy általános iskolai tanár más szempontokat tarthat fontosnak a tehetség diagnosztizálásában, értelmezésében. A kortársak szempontjából szintén különböző lehet a helyzet: máshogy viszonyulnak a hallgatótársak/csoporttársak a tehetségekhez, mint egy általános iskolai osztályközösségben.

Zárszóként: A felsőoktatási tehetségfejlesztés talán az utolsó lehetőség a tehetség diagnosztizálására és továbbfejlesztésére a felnőttkor kapujában. Az általa nyújtott lehetőségek sokban segíthetik a hallgatót, mikor majd kilépnek a munkaerő-piacra. A hátrányos helyzetű hallgatóknak pedig egy kitűnő lehetőség a helyzetük megváltoztatására.

Hivatkozások

- Allport, G. W. (1954): The historical background of modern social psychology. In: G. Lindzey (Ed.), *Handbook of social psychology (Vol. 1, p 3-56)*. Cambridge, MA: Addison-Wesley
- Balogh L.–Mező F.–Kormos D. (2014): *Fogalomtár a tehetségpontok számára*. Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, Budapest.
- Bíró Zs., Páskuné Kiss J., Nótin Á. (2014): A tanórán kívüli foglalkozások szerepe és az ön kibontakozással összefüggő intrapszichés jellemzők az Arany János Kollégiumi-Szakiskolai programban tanulók körében. In: *Határtalan pszichológia, a Magyar Pszichológiai Társaság XXIII. Országos Tudományos Nagygyűlése*. p 68
- Csukonyi Cs., Sallay H., Münnich Á. (1999): Individualizmus és kollektívizmus: csoportkülönbségek egyetemisták körében. *Alkalmazott Pszichológia*, 4. p 19– 31.

- Dávid I., Fülöp M., Pataky N., Rudas J. (2014): *Stressz, megküzdés, versengés, konfliktusok*. Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, Budapest
- Dávid M., Gefferth É., Nagy T., Tamás M. (2014): *Mentorálás a tehetséggondozásban*. Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, Budapest
- Dudás D., Gózon Á., Jászay T., Proics L. (2014): *Tizenkettő nem egy tucat! Interjúk sikeres tehetségekkel*. Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, Budapest
- Fülöp M. (1992): A tehetséges gyermekek versengő magatartásáról. *Új Pedagógiai Szemle*, 5. p 3–13.
- Fülöp M., Pinczés-Pressing Zs. (2011): A tehetséges gyermekek és a versengés. *Fordulópont*, 51. p 94–103.
- Gyarmathy É. (2003): Tehetséges tanárok a tehetségekért. *Pedagógusképzés*, 3–4. p 105–112.
- Gyarmathy É. (2010): *Hátrányban az előny – A szociokulturálisan hátrányos tehetségek*. Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, Budapest
- Kallós K. (2002): Tehetségjelző értékek listája. In: *Hogyan Tovább? 2002/3*. p 27–28
- Kéri Sz. (2010): Kreativitás és pszichopatológia az újabb neurobiológiai kutatások tükrében. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 65. p 243-272
- Mező F. (2014): Interdiszciplínaritás a tehetséggondozásban. In: *Géniusz műhely 8*. Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, Budapest
- Neisser, U., Boodoo, G., Bouchard, T. J., Boykin, A. W., Brody, N., Ceci, S. J., Halpern, D. F., Loehlin, J. C., Perloff, R., Sternberg, R. J., Urbina, S. (1996): Intelligence: Knowns and unknowns. *American Psychologist*, 51 (2). p 77–101.
- Páskuné Kiss J. (2010): *Tanulói sajátosságok tükröződése hátrányos helyzetű tehetségesek jövőképében*. Habilitációs értekezés, Debreceni Egyetem
- Pintrich, P. R. (2000): Multiple goals, multiple pathways: The role of goal orientation in learning and achievement. *Journal of Educational Psychology*, 92. p 544–555.
- Rhodes, J. E. (2005): A model of youth mentoring. In DuBois, D. L.–Karcher, M. J. (eds): *Handbook of Youth Mentoring*, 32.
- Szabó J. (2014): Felsőoktatási tehetségterkép a kreativitás és a motiváció tekintetében. In.: Koncz István, Szova Ilona: *Hiteles(ebb) tudományos prezentációk*. Professzorok az Európai Magyarországiért Egyesület, Budapest. p 122 – 130
- Szabó J. (2014): Felsőoktatási tehetségterkép – Hallgatói jövőkép. In: *Impulzus – Szegedi Pszichológiai Tanulmányok*. SZTE BTK Pszichológia Intézet, 6722 Szeged, Egyetem u. 2. <http://www.psy.u-szeged.hu/impulzus/wp-content/uploads/2014/10/impulzus-1-1-fullversion.pdf> Letöltve: 2015-03-07

Van Tassel-Baska, I. (1992): Falling through the education loop: Disadvantages gifted students. In Mönks, F.–Peters, W. (eds): *Talent for the Future*. Van Gorcum, Assen/Maastricht, 270–278.